

Ansats:

Hvor skal vi hen med offentligheden?

Ordet 'offentlighed' bruges i daglig skrift og tale indforstået som betegnelse for noget, vi jo alle ved, hvad er, og som med selvfølgelighed har en central samfundsmæssig status. Men hvad vil 'offentlighed' egentlig sige? Hvad består den af? Og hvilken betydning har den for kultur og samfund? Det er der hverken klarhed over eller enighed om, og dette forhold ligefrem inviterer til diskussion af grundlæggende spørgsmål omkring offentlighedsbegrebet.

Offentlighed, som et samfunds fremstilling eller udstilling af sin politiske karakter i en 'offentligt anskuet form', har nok eksisteret som en integreret del af ethvert samfund gennem historien. Som filosofisk begreb har 'offentlighed' naturligvis eksisteret i vores skriftlige kilder i langt kortere tid, og andre begreber har kunnet dække det samme, eller næsten det samme, før 'offentlighed' trådte ind i vores latinske sprogstamme, da romerne skelnede mellem *publicus* og *privatus*; et begrebspaar, hvis betydning var kontekstafhængig og derfor langt fra entydig, men som havde en enorm juridisk og politisk betydning for den romerske retsforståelse (og i sidste ende det latinsk-kristne Europa). Før disse begreber indtrådte på den europæiske verdensscene, havde 'offentlighed' sine manifestationer gennem andre tankesystemer, men disse er i høj grad form-

bare inden for en teoretisk offentlighedsdiskurs. Eksempelvis portrætterede Platon offentligheden, underforstået massen, som et stort, vildt dyr, demagogerne kunne indsmigre sig hos,¹ hvorfor han adskiller den retfærdige stat fra offentligheden i skikkelse af det, man kunne kalde for pøblen. Omvendt lægger Platons elev Aristoteles vægt på det politiske livs deliberative retorik i formål, der har at gøre med samfundets anliggender,² og han ophøjer derved en art offentlig debat til et centralt politisk værktøj, som det gode samfund kan orientere sine mål efter.

Mens man i Athen havde betragtet borgeren som en, der var forpligtet til at deltage aktivt i statens institutionelle liv, fremstår borgerstatus i den moderne politiske filosofi, hvis begyndelse man plejer at datere til 1600-tallet, som friheden til at bestemme over sig selv uden statslig indblanding. Den moderne opfattelse af staten er, at den snarere er resultatet af de beslutninger, borgerne træffer i fællesskab, end forudsætningen for dem. Det betyder, at offentligheden som forum, hvor man kan komme til orde gennem debat, træder frem som et sted, hvor man ikke blot kan legitimere sine politiske synspunkter, men også blive en politisk aktør, staten burde indrette sig efter.

Særligt Spinozas demokratiteori skaber en kimform for 1700-tallets offentlighedsforståelse, hvor magten i princippet placeres hos det beslutningsdygtige folk uden for statsapparatet. I den sidste halvdel af 1700-tallet opstår mange systematiske, filosofiske artikulationer af netop denne idé via begreber som samfundets 'almenvilje' og ikke

1 Platon: *Staten*: 493a-494a (se også 426e).

2 Bernard Yack: "Rhetoric and Public Reasoning: An Aristotelian Understanding of Political Deliberation", *Political Theory* 34, 4 (august 2006): 417-38.

mindst 'den offentlige mening' (eller *l'opinion publique*, *öffentliche Meinung*, *public opinion* i henholdsvis Frankrig, Tyskland og England).

Vi har dannet vores danske begreb ud fra det tyske *Öffentlichkeit*, hvor ordets rod, *offen*, betyder åben. Og som det teoretiske styringsprincip for statsforvaltning er 'offentlighed' ensbetydende med kravet om politisk transparens, medbestemmelse og offentlig vurdering af statens interne anliggender. Ikke blot nedbryder offentligheden magtbarrierer, men som et kommunikationsnetværk producerer den afgørende politisk viden. Tænkningens udfoldelse afhænger af talens udfoldelse, skriver Carl Friedrich Bahrdt i en anonymt udgivet pamflet i 1787,³ og offentligheden, og dermed de aktiviteter den foretager sig, er derfor samfundsudviklingens vigtigste komponent. Denne kommunikativt drevne fornuft, udfoldet af samfundets medlemmer, kulminerer filosofisk i Kants politiske tænkning, hvor 'den offentlige brug af fornuften' betegner enhver borgers ret til åbent at publicere sin saglige kritik af statens institutioner. Offentlighedens opgave er at kaste et kritisk, reviderende blik på samfundet, ikke at fremstille en løsrevet idealverden. Derfor bliver Kant fortalende for offentlighed som en reformpolitisk snarere end en revolutionær kraft.

I løbet af 1800-tallet varetages udgivelsen af offentlighedens samfundsrelevante opinion i langt højere grad af den journalistiske presse end af den tidligere tidsskriftsbårne offentlighed. Man publicerer til massen frem for til sine fagfæller. Faren for propaganda og meningsmanipu-

3 Carl Friedrich Bahrdt: "On Freedom of the Press and Its Limits: For Consideration by Rulers, Censors, and Writers" i James Schmidt (red.) (overs. Laursen, John Christian): *What Is Enlightenment? Eighteenth-Century Answers and Twentieth-Century Questions*, Berkeley: University of California Press 1996 [1787], 97-113.

lation, journalisternes forpligtelse og borgerens rolle i at levere saglig politisk kritik er temaer i den ikoniske debat mellem Walter Lippmann og John Dewey i 1920'erne. Når den moderne vælger ikke kan sætte sig ind i statens forvaltning med den nødvendige detaljeringsgrad, hvad er offentligheden så, og hvad er dens berettigelse? Eftersom offentligheden ikke kan instruere den praktisk-tekniske del af politikken, foreslår Dewey, at den i stedet må diskutere værdipolitiske spørgsmål om, *hvilken retning* vi vil have, at samfundet går i.

I 1962 udgiver Jürgen Habermas sit banebrydende værk, *Strukturwandel der Öffentlichkeit*, der skitserer idealet om en ræsonnerende offentlighed, der har svære vilkår i massemediernes tid. Opgaven i efterkrigstiden er at realisere idealet om den diskursivt-rationelle offentlighed. Heraf følger flere forsøg på at nuancere og justere offentlighedsforståelsen til det hypermoderne samfund. Der gør sig primært to strømninger gældende: Den første er den marxistiske-feministiske bølge af offentlighedsstudier, der lægger vægt på de interne magtkampe og undertrykkelsesmekanismer, der kendetegner den sociale virkelighed, og som også sætter deres præg på offentligheden. Den anden strømning begynder med internettets popularisering i 1990'erne, hvor samskabelse og *open source* er idealer, der ser sig realiseret i internetvirkeligheden. Men i løbet af få årtier ændrer som bekendt også dette medie billede sig: De transnationale sociale medier indtræder for alvor på verdensscenen, brugergenereret indhold undslipper pressetikkens forpligtelser, tærsklen for at producere indhold er uendeligt lav, og algoritmernes sorteringsmekanismer bryder med idéen om et entydigt informationsfællesskab.

Ud over disse forandringer i medie billedet har de seneste årtiers debat om offentlighed været præget af to modsatrettede hovedtendenser. Begge tendenser tager afsæt i den legitimitetskrise, som det repræsentative demokrati er gerådet ud i som konsekvens af globaliseringsprocessen. Den statslige politik er i denne proces i stadig stigende grad blevet orienteret imod teknokratisk tilpasning af samfundet til den internationale markedskonkurrences angivelige nødvendigheder, og det etablerede politiske system har i takt med denne nyorientering mistet følingen med borgernes interesser og behov i hverdagen.

Men de to hovedtendenser bearbejder denne legitimitetskrise diametralt forskelligt: Som fremtrædende repræsentant for den ene tendens vender *den deliberative demokratitradition* således udviklingens tendentielle umyndiggørelse af borgerne til en praksis- og fællesskabsorienteret vision om udvidelse af den demokratiske deltagelse og vitalisering af den demokratiske offentlighed, blandt andet i form af skabelsen af nye typer decentrale offentlighedsfora og aktivering af de store videnskæssige og demokratiske ressourcer, som en veluddannet befolkning er bærer af. Her er med andre ord tale om en offensiv og positivt ladet bestræbelse på at genforpligte de demokratiske, politiske institutioner på borgernes offentlige meningsdannelse.

Den anden hovedtendens er derimod udtryk for forskellige grader af afgrænsning og distancering fra det etablerede politiske system og de hermed forbundne samfundsmæssige institutioner. Bogens to individuelle kapitler læser denne tendens forskelligt i forhold offentligheds-spørgsmålet. I første kapitel taler Henrik Kaare Nielsen om, at de demokratiske institutioner fraskrives demokra-

tisk legitimitet og konfronteres med modstandsformer, der rækker fra populistisk udenomsparlamentarisme på samfundsniveau til ekkokamre og privat meningsdannelse på henholdsvis gruppe- og individniveau. I et offentligheds-perspektiv er det et fællestræk ved disse modstandsformer, at de ikke anerkender samfundets og den etablerede offentligheds kriterier for legitimitet og videnskabeligt autoriseret, valid viden. Disse gælder grundlæggende som suspek-te, elitære og udemokratiske partsindlæg, der helt legitimt kan erstattes af private, uforgribelige overbevisninger eller uformelle meningscirklers opinionsdannelse. Denne *partikulariseringstendens* repræsenterer således ultimativt et afviklingsperspektiv for offentlighed som samfundsmæs-sigt princip for dialogisk udveksling på basis af fælles legiti-mitetsstandarder.

På den anden side argumenterer Joachim Wiewiura i bogens andet kapitel for, at offentligheden er det samfunds-mæssige grundvilkår, hvorfra *radikalt forskellige* legiti-mitetsfortolkninger kan opstå. Modstandsformerne kan såle-des også forstås som meningsstrukturer, der befrugter (og bekriger) hinanden på kryds og tværs, og som i sidste ende skaber et semistabilt repertoire af legitimitetsformer i sam-fundet. Denne *pluraliseringstendens* i legitimitetsudbuddet gør offentlighedsbegrebet til en kraftfuld arena, der i prin-cippet kan tilbyde andre legitimitetsfortolkninger end det til enhver tid gældende. I sidste ende er offentligheden der-for en kilde til legitimitetsdannelse, som manifesteres gen-nem et varierende udbud af forskellige offentlige meninger frem for at bestå af en dialogisk kerne, der vedligeholder den omkringliggende demokratisk-institutionelle ramme.

Hvilken offentlighed der er tale om i dag, er der såle-des langtfra et entydigt svar på, og dens mulige måder at ud-

vikle sig på er principielt uforudsigelige. Men besvarelsen af spørgsmålet om, hvad en god offentlighed er, og bestemmelsen af dens udviklingsmuligheder forudsætter forståelse af offentlighedens væsen og dette væsens grundlæggende egenskaber – og i denne bog foreligger altså to bud – som dog langt fra bør gælde som de *eneste* bud – der forsøger at skitsere, hvad offentligheden er, og diskuterer, hvor vi skal hen med den.

Idéen til denne bog udsprang af en dialog mellem dens to forfattere, der begyndte på en kulturforskningskonference i 2020 og fortsatte per mail over den langstrakte coronaperiode. Der var i første omgang tale om en dialog, som blot var henvendt til os selv, men efterhånden som den udfoldede sig, begyndte vi at overveje, om andre i en bredere faglig offentlighed ville have interesse for at læse med, hvis vi udvidede dialogen, eller rammesatte den, med to systematiske ‘standpunktskapitler’ – som en art atypisk akademisk debatbog.

Der er derfor tale om et åbent, diskuterende møde mellem to forskellige tilgange til offentlighedsbegrebet og dermed også to forskellige måder at reflektere dets samfundsmæssige betydning og udviklingsperspektiver på. De to tilgange har hver sine styrker og svagheder, men de forekommer os begge at repræsentere væsentlige og nødvendige bud på en aktuel forståelse af offentlighedsproblematikken og de samfundsmæssige og kulturelle udfordringer, den er forbundet med.

For klarhedens skyld har vi valgt først at lade de to tilgange præsentere sig hver for sig på egne præmisser – for derefter at lade dem mødes i en dialog om offentlighed og legitimitet i teori og praksis.